

O MONTE VECIÑAL EN MAN COMÚN: OUTRO MODO DE POSUÍR

Jacinto GARCÍA PIÑEIRO

*Xunta Rectora da Comunidade de Montes de Meira
Membro da Comisión Organizadora e Secretario do I Congreso Galego
de Comunidades de Montes*

SUMARIO: A propiedade comunal do monte é unha institución moi propia de Galicia, xeralmente propiedade inmemorial das comunidades parroquiais, estas últimas carentes de personalidade recoñecida pero de profundas raíces na estrutura social. Considérase a situación inerte desta forma de posesión que, mesmo tendo sido recoñecida plenamente na lexislación en vigor, ten unha indefensión xurídica e especialmente administrativa que dificulta o seu pleno exercicio e se vé ameazada dende varios outros procesos e intereses sociais. A vitalidade da relación dos moradores co monte é a clave da súa realidade.

SUMARIO: La propiedad comunal del monte es una institución muy propia de Galicia, generalmente propiedad inmemorial de las comunidades parroquiales, estas últimas carentes de personalidad reconocida pero de profundas raíces en la estructura social. Se considera la situación inerte de esta forma de posesión que, incluso habiendo sido reconocida plenamente en la legislación en vigor, tiene una indefensión jurídica y especialmente administrativa que dificulta su pleno ejercicio y se ve amenazada desde varios otros procesos e intereses sociales. La vitalidad de la relación de los moradores con el monte es la clave de su realidad.

SUMMARY: Communal ownership of forest is an institution that is very characteristic of Galicia, generally ownership of communities of parishioners from time immemorial, these latter lacking a recognized personality but of profound roots in the social structure. The indefension of this form of ownership is considered, which, even though it is given full recognition in the legislation in vigour, is subject to a legal indefension and especially an administrative one, which hinders its full exercise and it is threatened from other various processes and social interests. The vitality of the relation of the inhabitants with the forest is the key to its reality.

O monte veciñal en man común é unha realidade económica e social que se mantén ó longo do tempo superando unha chea de vicisitudes históricas derivadas dos ataques propiciados pola Administración e a lexislación contemporáneas, claramente partidarias de marxinar “este outro modo de posuír” tan importante na vida campesiña galega.

Pero non é esa a única lectura que se pode facer verbo da desamortización dos nosos montes. Esta táctica de resistencia activa non foi máis ca unha etapa dun longo proceso; un proceso ó que asistiu a sociedade rural alertada polo permanente temor de que o aproveitamento colectivo do monte perigaba, debido ás pretensións da administración e lexislación contemporáneas manifestamente decididas a marxinar “este outro modo de posuír”, fundamentalmente no sistema agrario galego.

Ante esta indefensión xurídica da propiedade colectiva alimentada, como xa se ten dito con anterioridade, pola corrente privatista que dominaba as altas esferas do poder político e económico, ante a incapacidade dos usos tradicionais para afrontar con garantías os retos económicos que se lle presentan á agricultura galega nos albores do século XX ..., procede un cambio de táctica na actuación do campesiñado; un mundo no que se van abrindo paso certas actitudes individualizadoras, verbo da propiedade colectiva. O proceso desamortizador entra, pois, nunha nova vertente, agora acorde coa individualización dos espazos comunais que se vai materializando ó longo do século actual; neste significativo cambio de comportamento, sen embargo, parece mediar unha poderosa razón de índole sociolóxica; así o entende Ramón Villares, a quen máis outra vez recorreremos : “a individualización do monte é un mecanismo defensivo, unha estratexia postulada polo campesiñado para defender a súa posesión do monte”.

Varias poden se-las causas que posibilitan estas respostas individualistas. As derivadas da indefensión da propiedade veciñal e a pervivencia de estruturas arcaicas no mundo rural hai que engadir outras como a crise finisecular, que supuso un duro golpe para a fidalguía rendeira, e a organización dos labregos en sociedades e sindicatos agrícolas, como un paso máis na carreira do campesiñado pola conquista da terra. Nestas circunstancias, a propiedade privada colectiva semella ser un atranco que precisa ser removido: a privatización do monte común parece servida; a necesidade de clarificar a situación xurídica do mesmo e de mellorar a súa capacidade productiva avogan nesa dirección.

A desamortización provocou unha innegable crise da propiedade veciñal promovendo novos sistemas de aproveitamento individual do monte; os apremios individuais, primeiro, e os repartos consensuados, máis tarde, van se-los mecanismos utilizados. Por outra parte, desde os primeiros anos do século XX asístese a un proceso de administrativización definitiva da propiedade colectiva, na que compre salientarl-a municipalización dos montes lexitimada co decreto de 1925. E unha vez máis responde a sociedade campesiña ante este perigo de usurpación destes bens polas distintas administracións (de feito, así vai acontecer tra-la guerra civil: Lei Hipotecaria de 1946). Ante tal ameaza as comunidades danse présa a repartir e privatizar os montes veciñais, o que se levou a cabo dunha maneira xeralizada na metade setentrional de Galicia, e con menor incidencia nas provincias de Ourense e Pontevedra;

os propios concellos chegaron a promover repartos, e aínda apresamentos, como medida para obter ingresos vía lexitimación de roturacións arbitrarias. Como resultado deste proceso, en 1970 só quedaban en Galicia algo máis de 600.000 hectáreas de monte de titularidade colectiva; deste xeito, arredor do 70% da totalidade dos montes eran particulares; os máis deles naceron indocumentados.

Factores administrativos, xurídico-ideolóxicos, económicos... mesmo sociolóxicos, motivaron a individualización do monte e tal vez fora esa a única resposta posible -tamén paradóxica, por certo- de cara á defensa da propiedade veciñal. O balance, cando menos, amósase contradictorio; a saber:

1º.- A pretendida defensa social do monte, logo de ser repartido, conduciu á morte da propia comunidade de labregos, pois agora son os intereses individuais os que priman sobre os colectivos; claro que tal desaparición non deu paso á figura do agricultor como empresario agrícola, pois faltou neste proceso a necesaria acumulación de capital.

2º.- A individualización do monte non levou consigo unha ampliación das terras cultivadas, como tantas veces se ten dado por suposto, senón a procura de obxectivos económicos. Resultou, sen embargo, que o monte privatizado deixou de ser verdadeiramente productivo - así se desprende de investigacións efectuadas ó respecto - ó trasladárense a este medio aquelas prácticas minifundistas que caracterizan ó espacio cultivado.

3º.- O monte, atraído polas posibilidades especulativas, comezou a repoboar ás súas terras de xeito masivo e incontrolado, tanto por iniciativa pública -Concellos, Deputacións- como privada. O certo é que esta repoboación forestal sistemática e indiscriminada, fomentada durante o franquismo polo Patrimonio Forestal do Estado (1941), vai marxina-lo monte do complexo agrario perdendo a súa condición de elemento de apoio e complemento da veciña labranza. Por outra parte, a Lei Hipotecaria de 1946, ó permitir ós concellos proclamarse donos dos montes comunais da súa demarcación, -"un roubo das maiores proporcións e tráxicas consecuencias", en opinión de Gerónimo Escariz-, vai privar ós veciños do aproveitamento de grandes áreas de inculco producíndose así unha inmediata ruptura no equilibrio entre as terras de labor e as terras a monte. Por último, a Lei de Montes de 1957 outorga ós concello o título de administrador de tódolos montes que aínda eran dos veciños; establecía unha vinculación dos montes ós concellos que "debían regular el disfrute de sus aprovechamientos dando una justa participación a los vecinos". As repercusións da segregación e/ou usurpación deste tipo de propiedade comunitaria van ser moi negativas, pois o monte, sen un aproveitamento integrado no conxunto da economía agraria galega, vaise converter nun espacio alleo e de pouca utilidade para os campesiños moradores das parroquias e lu-

gares; é dicir, de se-lo “soporte” do sistema agrario, pasou a ser unha cousa da que tan só se podía esperar prexuízos: a aparición de lobos para impedi-lo pastoreo, a proliferación de incendios con perigo para casas e colleitas, as talas de madeira polas que nada percibían os paisanos, a progresiva desaparición de fontes e mananciais para regadío, etc.

Así o monte, noutro momento exercendo un papel determinante na realidade socioeconómica galega, que como ben se ten dito tivo o seu reflexo nas diferentes manifestacións do saber popular... Aquele monte, elemento substancial no decorrer histórico das nosas parroquias e aldeas, motivo de permanente conflito polo seu control entre as comunidades tradicionais e os entes públicos... acabou por infundir medo ós propios labregos.

En definitiva, o monte foille usurpado ós veciños en contra dos seus dereitos históricos, á vez que perdeu a eficacia que noutros tempos detentara. A repoboación con piñeiros e eucalptos ó que foi sometido só beneficiou ós monopolios madeireiros e ós concellos, prexudicando notablemente ós intereses dos paisanos das parroquias que se viron privados duns recursos de verdadeira importancia. A Galicia rural, unha vez máis, terá que buscar remedio na emigración, que foi masiva durante os anos sesenta e setenta.

Vaise producir unha nova situación coa aparición da Lei de Montes de 1968 e do seu Regulamento de 1970: recoñece a propiedade dos veciños sobre os montes, dispón a súa devolución ás comunidades e declara os montes veciñais en man común -así pasaron a chamarse tra-la súa devolución- como bens indivisibles, inalienables, imprescriptibles e inembargables; esta lei asegura, en definitiva, a titularidade colectiva do monte e recoñece a personalidade xurídica da Comunidade “para el cumplimiento de sus fines, incluso el ejercicio de la vía judicial o administrativa de cuantas acciones sean precisas para la defensa de sus intereses” (art. 4º.3). Trátase, pois, dunha lei positiva en varios aspectos, ó dicir dalgúns xuristas galegos, pero que ó estar inspirada nunha doutrina ideolóxica acorde coa situación política de dictadura na que se vivía en España, limitaba a soberanía que os veciños deberían exercer sobre o que era da súa propiedade. En efecto, a Lei de Montes do 27 de xullo de 1968 tiña os seus aspectos negativos; entre outros, a ampla potestade interventora dos concellos sobre os montes xa recuperados polos veciños, o que conleva que a súa propiedade puidera ser coartada e/ou condicionada.

A lei de 1968 non era compatible cunha situación política de democracia e por toda a Galicia rural, en especial polas parroquias, aldeas e lugares do sur de Pontevedra, estendeuse un movemento reivindicativo pola devolución/recuperación dos montes veciñais, baixo a consigna “O Monte é Noso”; esta loita non foi doada, pois moitos eran os intereses creados ós que non se estaba disposto a renunciar desde os organismos que detentaban o control desta fonte de riqueza.

Unha nova lei, promulgada en 1980, non parece que aportara avances de consideración neste panorama; deixa atrás toda a ideoloxía antidemocrática da

anterior, pero mantén algunhas eivas importantes en materia de deslindes, aprobación de estatutos, actos de disposición, etc., que reducen en gran medida a utilidade e a eficacia deste texto.

Na actualidade está vixente a Lei 13/1989, do 10 de outubro, de montes veciñais en man común, co Regulamento de 1992 para a execución da mesma. Esta lei, aprobada polo Parlamento de Galicia, é a mellor de cantas entraron en vigor sobre o tema; pois consolida definitivamente a esencia xurídica destes bens, dos cales a propiedade é de natureza privada e colectiva; libérase de toda inxerencia municipal e garantiza a plena autonomía ós veciños debidamente organizados e constituídos en Comunidades para a xestión e o aproveitamento dos montes comunais, obrigando ó cumprimento dunhas normas básicas de funcionamento. De acordo cos preceptos constitucionais -art. 33- esta lei asegura, asemade, a función social da propiedade ó recoñece-la natureza privada deste tipo de terras “a favor das comunidades veciñais que adoito as viñan disfrutando, liberándoas de vencellos que as desnaturalizan”.

En síntese: marxinação legal, indefinición xurídica, intervencionismo administrativo, individualización, usurpación, municipalización... todo un conglomerado de vicisitudes que evidencian unha indefensión legal da propiedade colectiva fronte ós ventos dominantes nos tempos modernos, de clara tendencia privatizadora. Xa queda dito que a loita por conqueralo devolución dos montes ós veciños non foi doada. Naceu dunha forma illada e foise estendendo con forza por diferentes lugares e parroquias da Galicia rural. Os casos de Hío, O Grove, Guláns, Belesar, etc. e as manifestacións da Coordinadora de Montes de Pontevedra son sinais inequívocas dun cambio decisivo, transcendental, na reclamación e defensa dos montes comunais, por canto supón pasar dunha actitude pasiva a outra activa, avalada polo feito incuestionable de que cada vez son máis as persoas que se organizan para reivindicar os montes que “desde sempre” viñeron posuíndo. Evidentemente, este tipo de mobilizacións poñen de manifesto unha progresiva toma de conciencia do pobo galego ante o problema dos montes veciñais; un problema que en certos momentos adoptou maneiras propias dun verdadeiro conflito social.

Pese a todo o acontecido o monte comunal -monte veciñal en man común- segue a ter unha presenza considerable na Galicia actual, sendo predominante na metade meridional. Nese marco encádrase “aqueles montes que pertencen a agrupacións veciñais na súa calidade de grupos sociais e non como entidades administrativas, e se veñan aproveitando consuetudinariamente en réxime de comunidade, sen asignación de cotas, ós membros daquelas na súa condición de veciños”. Residir habitualmente con “casa aberta” nun lugar outorga esa condición de cotitular -comuneiro-, que é exercida de modo indiferenciado por tódolos integrantes da comunidade veciñal.

Sen embargo, esta “propiedade peculiar e ben característica de Galicia, tantas veces posta de manifesto polos expertos (...)”, este outro modo de posuír, parece atoparse na actualidade seriamente ameazado polos intereses es-

peculativos de certos sectores da nosa sociedade, que unicamente ven nestes “grandes latifundios” unha fonte de recursos económicos para explotar e rendibilizar ó máximo. En efecto, diferentes grupos de presión, que parecen contar coa anuencia da Administración, están a cuestionar algúns aspectos da normativa vixente e avogan por unha nova lexislación para os montes veciñais en man común, na que se facilite o aproveitamento e unha “axeitada xestión” dos mesmos; requirimentos, estes, formulados en termos exclusivamente económicos que ignoran outras funcións igualmente importantes do monte -social e cultural, ecolóxica e medioambiental, recreativa, etc.- que inciden directamente na mellora da calidade de vida da poboación.

Este enfoque meramente economicista do monte vai dificulta-lo seu aproveitamento en réxime de comunidade, primando así os intereses dunha minoría selecta sobre os da colectividade veciñal. Ante tales pretensións, desde as comunidades propúgnase un aproveitamento e unha xestión dos montes de acordo coa lei en vigor, seguindo criterios de racionalidade que poidan garantir-la súa viabilidade económica en harmonía con outros intereses de tipo socio-cultural, medioambiental, recreativo, etc.

En efecto, o monte non só produce emprego e rendas -ás que non hai por que renunciar- senón que tamén se deben tomar en consideración outras variables non cuantificables, extraeconómicas, con cometidos tales como a preservación da vida e da variedade de múltiples especies da fauna e flora autóctonas; a protección de recursos non renovables, como o solo; a regulación do ciclo da auga; ou a provisión de servicios estéticos e recreativos para a colectividade. Claro que todas estas prestacións poden quedar garantizadas, en gran medida, desde as propiedades comunais -auténticos “latifundios democráticos” que superan as 200 hectáreas de superficie media-, pois nas parcelas privadas, esnaquizadas “ad infinitum”, están a primar intereses especulativos que buscan unha rendibilidade a curto prazo coa introducción de especies foráneas, de crecemento rápido, as cales, ó non seren idóneas para as características do solo e do clima, están a provocar unha preocupante degradación do monte como ecosistema.

Así quedou patente nas conclusións do I Congreso Galego de Comunidades de Montes, celebrado en Poio os días 24 e 25 de maio de 1997. Co lema “Unha Voz na Defensa do Monte Comunal”, as máis de 140 comunidades de diferentes zonas do territorio galego, alí representadas, amosáronse partidarias da prevalencia de obxectivos de interese público e colectivo sobre os individuais, verbo do monte veciñal en man común.

A lei 13/1989 do 10 de outubro e o Decreto 260/1992 do 4 de setembro véñenlle dar resposta á necesidade dunha regulación realista para os montes veciñais en man común, outorgándolle ás comunidades veciñais plena autonomía para a xestión e disfrute dos mesmos, limitando o papel da administración na función de clasificación do monte veciñal, así como a tutelalo e velar pola súa conservación e integridade. Froito da presión social exercida no seu

momento -xuntanza de Atios, creación da Coordinadora de Montes de Galicia etc.- a lexislación actual establece a xestión democrática dos montes polas Comunidades e determina os seus órganos de goberno. A súa entrada en vigor significou unha boa oportunidade para que os veciños recuperasen os hábitos antigos de xestión colectiva que posibilitaban un maior protagonismo da comunidade no ordenamento da parroquia, entidade social e territorial consubstancial coa realidade galega, á que incomprendiblemente se lle segue negando carácter xurídico e administrativo; neste senso, as Comunidades de Montes como células vivas das parroquias, e en concreto as Xuntas Rectoras, deberán levar a cabo un labor de concienciación dos veciños, mesmo daqueles que non teñen aproveitamentos directos no comunal, para que participen na xestión dos montes, tentando vencer a indiferencia e o desánimo: integrar ó maior número de persoas na problemática do monte debe ser valorado como un criterio de eficacia polas propias Comunidades.

De acordo con esta liña argumental, desde as Comunidades asistentes ó Congreso de Poio non se ve esa necesidade de modifica-lo actual marco legal, que para outros parece se-la tarefa prioritaria; alí quedou ben claro que abonda con desenvolver e facer cumpra-la lei en vigor, comezando pola propia administración que nalgúns casos semella non estar polo labor. Varias e reiteradas son as mostras deste incumprimento: aí está o problema dos deslindes, prioritario onde os haxa, que seguen sen ser abordados a pesar do que dispoñen as Leis de Montes Veciñais en Man Común de 1980 e 1989 (Arts. 14 e 25 respectivamente) e mailo título VI do Regulamento de 1992. Esta inhibición por parte da administración está a ocasionar friccións permanentes entre Comunidades de Montes colindantes e propiciando continuos enfrontamentos entre particulares e Xuntas Rectoras, creando o conseguinte deterioro e malestar social nas parroquias, obrigando a efectuar cuantiosos gastos para acudir á vía xudicial, á vez que está xerando unha parálise en iniciativas e proxectos para a mellora no aproveitamento do monte, coa conseguinte perda de beneficios por parte das comunidades veciñais.

Pero non é só o problema dos deslindes -tanto externos como internos- quen pon de manifesto o abandono que a administración estalle a dispensar ó monte comunal; outro tanto se podería dicir para o caso do rexistro ou dos reiterados casos de usurpación por particulares; da falta de apoios técnicos e mesmo económicos; da inexistencia dunha política de prevención do lume; ou do escaso interese por considera-lo monte como unha realidade diferenciada á que se debe preservar en igualdade de condicións que calquera outro aspecto do patrimonio... Un patrimonio que no caso dos montes veciñais en man común puido perpetuarse no tempo e transmitirse de xeración en xeración gracias ás raizames profundas dunha conciencia colectiva veciñal sobre os seus dereitos, que foi quen de resisti-los innumerables ataques dirixidos desde o Estado, os concellos e mesmo dalgúns comuneiros avariciosos, co obxectivo primordial de agranda-las súas facendas, en claro menoscabo deste

tipo de copropiedade, deste outro modo de posuír; o clima de anarquía, de anarquía legal e institucional de épocas pasadas propiciou as máis variadas accións de usurpación e rapiña no monte comunal. Bastantes son os casos que avalan tanta tropelía. Conforme co dito popular tan extendido “o que é do común non é de ningún”, moitas persoas teñen considerado os espazos comunais como bens dos que cada quen se pode apoderar cando e como lle apeteza. Este tipo de conductas está a ser favorecida, aínda hoxe, polo deixamento da propia administración, sempre remisa a intervir ante estas situacións; certamente, unha actuación sería por parte dos organismos oficiais serviría como medida disuasoria de cara a posibles apropiacións, as cales se están a producir cada vez con máis frecuencia. É obriga, pois, da administración avanzar na solución destes problemas que están a perturba-la paz social na colectividade veciñal; sen embargo, está a adoptar posturas abstencionistas que case sempre van en detrimento do interese común.

En definitiva, desde o coñecemento dalgunha liña argumental potenciada e defendida desde sectores con intereses especulativos no monte, proclives a unha privatización dos usos e aproveitamentos do mesmo, cantos subscribimos as conclusións do I Congreso Galego de Comunidades de Montes, queremos seguir apostando por uns montes veciñais en man común para todos; uns montes entendidos como bens indivisibles, inalienables, imprescriptibles e inembargables, tal como o recoñece a Lei 13/1989 do 10 de outubro.

A sociedade é consciente da importancia que está a te-lo monte na vida das persoas, e tal convicción proporcionarálle-las razóns necesarias para a defensa e reivindicación deste patrimonio desde unha perspectiva integral e non parcial. En efecto, os montes están a subministrar á colectividade beneficios de tipo económico (producción e postos de traballo), social (paisaxístico e aproveitamentos variados), de protección do medio, de lecer e esparexamento... Como tal, todos e todas, e en especial as comunidades veciñais, debemos amosa-la nosa resistencia ante calquera intento que pretenda pór o espazo comunal galego -unha propiedade colectiva e plural, amais dunha fonte de recursos que proporciona calidade de vida á poboación- ó servizo de intereses exclusivamente particulares. De darse esta circunstancia estaríamos ante unha clara conculcación dos dereitos daqueles veciños das parroquias, aldeas e lugares de Galicia que “desde sempre” veñen exercendo a cotitularidade do monte de modo indiferenciado, consonte ó réxime de comunidade xermánica que seguen a defender para este medio os máis prestixiosos xuristas do país.

O decorrer histórico de Galicia desde o século XVI amósase condicionado pola imposición dun centralismo uniformizador capaz de ignorar a nosa realidade diferencial; un centralismo que ó longo destes séculos se ven distinguindo por unha pertinaz negativa ó recoñecemento da nosa propia personalidade colectiva, privando ó pobo galego de institucións propias e mesmo da capacidade de elaborármolas leis coas que regula-la especificidade das nosas xenuínas institucións e figuras xurídicas.

Sen embargo, pese a ter que soportar tales aldraxes, foron quen os moradores da Galicia rural de conservar aqueles usos e costumes e ir transmitíndoos ás futuras xeracións; así puideron chegar ata nós os montes veciñais en man común, como un modo de posuír certamente singular para os tempos que corren, superando os ataques da administración local e estatal coa clara pretensión de usurpa-la titularidade dos mesmos. Polo que sabemos, o perigo segue axexando para os nosos montes. En palabras pronunciadas no acto de clausura do xa citado I Congreso Galego de Comunidades de Montes por Don Daniel García Ramos, ilustre maxistrado-xuíz do Tribunal Superior de Xustiza de Galicia, recentemente falecido, “albíscanse no horizonte certas nubes con espurias intencións de esnaquiza-la xenuína natureza comunitaria dos montes veciñais (...); individualizando -din tais agoireiros- a propiedade colectiva. As intencións (...): converter a nosa terra en elemento dunha explotación aniquiladora. Se ós vosos oídos chegan tales cantos de serea, rexeitádeos: sería a morte irreversible dos montes veciñais”.

Coa lembranza aínda presente daquel afervoado e brillante discurso, e dos fortes aplausos con que as Comunidades alí presentes corresponderon a tan emotivas palabras, quero sumar a miña voz, expresada nestas humildes liñas, ás innumerables voces que por Galicia adiante se están a oír na defensa do monte veciñal en man común, que é terra da nosa Terra; un tipo de propiedade “sui generis” e unha institución representativa da nosa peculiaridade xurídica.

